

DUNOJUS MAŽOSIOS LIETUVOS DAINOSE

RIMANTAS BALSYS

Klaipėdos universitetas

Jono Basanavičiaus pastaba, kad dainose upė Dunojus kur kas dažniau minima negu Nemunas, palei kurį šios dienos lietuviai gyvena¹, verčia dar kartą (nepaisant daugelio mėginimų) įdėmiai patyrinėti *dunojaus* bei įvairių šio žodžio formų vartojimą lietuvių liaudies dainose².

Beje, pats J. Basanavičius, atrodo, buvo įsitikinęs, jog kadaise lietuvių protėvių gyventa palei Dunojų³. O štai Adalbertas Bezenbergeris manė, kad lietuvių *dunojus* atėjo iš slavų tautosakos kaip savitas upės ar vandens simbolis, poetinis įvaizdis, kaip kareivių, dalyvavusių karuose su turkais Dunojaus pakraščiuose, atsiminimas⁴. A. Bezenbergerio spėjimui tik iš dalies pritarė Balys Sruoga, sakydamas, kad ir slavų poezijoje pasitaikęs Dunojaus vardas nėra tinkamai išaiškintas⁵. Visus ginčus mėgino užbaigti kalbininkas Aleksandras Vanagas straipsnyje „Dėl Lietuvos upių vardų *Dunojus* ir *Dniepras* kilmės“ teigdamas, jog šie upių ar ežerų vardai yra tam tikras Europos upės vardo *Dunojus* refleksas lietuvių vardyne. Per slavų folklorą bendriniai žodžiai *dunajus*, *dunojus*, *dūnajus* ir panašūs jų variantai pateko į lietuvių liaudies dainas, o iš jų – ir į lietuvių vardyną⁶. Skoliniu iš slavų kalbų *dunojus* laikomas ir „Lietuvių kalbos žodyne“⁷. Taip manė ir Kazimieras Būga⁸. Ir tik Vilius Pėteraitis *Dunę* bei *Dūnalę*, „tam tikras gilias vietas Kuršių marėse“, linkęs sieti su lietuvių *dunas* ‘gilus’. Kalbininko teigimu, šie pavadinimai turėtų siekti bendrus baltų laikus⁹.

Norėdamas parodyti *dunojaus* paplitimą visų Lietuvos regionų dainuojamojoje tradicijoje, A. Vanagas išskyrė keturias populiariausias ir beveik visoje Lietuvoje žinomas dainas („Anoj pusėj Nemunėlio pievelė žaliavo“, „Kas subatos vakarėlių“, „Tykia, tykia Nemunėlis teka“, „Siuntė mane motinėle į dunojų vandenėlio“), kuriose *dunojus* kaitaliojasi su *marelėmis*, *jūrelėmis*, *ežerėliu*, *šaltinėliu*, *nemunėliu* ir pan.¹⁰

Iš tų keturių dainų Mažojoje Lietuvoje žinomiausia „Siuntė mane motinėle“. Vien Viliaus Kalvaičio rinkinyje randame septynis jos variantus, kurie priklauso penkiems skirtingiems dainų tipams. Pažvelkime (žr. pirmą lentelę*) į šios dainos

* Sudarant lentelę remtasi tik spausdintais šaltiniais.

sklaidą bei variantų skirtybes (kur ir kiek kartų minimas *dunojus*) Mažosios Lietuvos, Veliuonos apylinkių (turimos omenyje Antano Juškos rinktos ir Jono Juškos išleistos dainos) bei kitų Lietuvos regionų dainose.

1 lentelė

Žanras, tipas	Mažoji Lietuva	Veliuonos apylinkės	Kiti regionai
M 30	KlvD 385 į Dane, TD VII 60 į jūrą, NLV 174 <i>Dunojaus</i> .	JSD 69 į jūros, JLD 825 <i>Dunojaus</i> , JLD 392 šaltinio, JLD 805 į <i>dunojų</i> .	LLD X 233 šaltinio, LLD X 227 į jūros, LLD X 228, 234 <i>Duinojun</i> , 237 <i>Dunojun</i> , LLD X 229, 230, 235, 236 ežeran ir kt.
M 39	KlvD 384 į jūros, LBr p. 14, 15 į jures.	JLD 41 vandenėlio, JLD 719 į jūros, JLD 721 į jūros, JLD 957 į jūros.	LLD X 251 šalčinėlin, LLD X 252 upė vandenėlio, LLD X 254, 257, 258, 259 upėn, LLD X 250, 255 į <i>dunojų</i> , LLD X 262 į jūrėlį ir kt.
Kl 491	KlvD 234 į pajūres, NLV 88 į jūros, NPrBl 355 į jūros, NLV 86 po mareles, NPrBl X 388 mareles.	JSD 307 į <i>dunojų</i> , JSD 484 į <i>dunojų</i> , JSD 1026 į jūreles, JSD 813 į jūreles.	TD V 316 in mareles, TD V 317, LTU 73 <i>Dunojėlin</i> , BrTDM p. 40, BsOD 280 į <i>dunojų</i> ir kt.
V 2129 (V 26)	KlvD 423 į jūros, KlvD 58 į pajūrę.	JLD 824 į jūros, JSD 81 į jūros.	LLD II 39 <i>Dunojin</i> , LLD II 40 <i>Dunojun</i> , LLD II 41 į <i>dūnojų</i> , LLD II 42 į jūreles, LLD II 43 į <i>damaju</i> , LLD II 44 in jūreles ir kt.
Humo- ristinė meilės daina	KlvD 251 į pajūrę, KlvD 252 į pajūrį, PKD 83 į pajūrę, TD VII 73 į pajūrį.	JLD 808 į <i>dunojų</i> , JLD 809 šaltinio, JLD 817 į pajūres.	DDŽ 49 į <i>Dunojų</i> , BsOD 281 į <i>Dunojų</i> , BsOD 282 in jūružes ir kt.

Kaip matome, lentelėje pateiktos dainos Lietuvių liaudies dainų kataloge priskiriamos net keturiems skirtingiems dainų žanrams ir penkiems skirtingiems tipams. Tačiau akivaizdu ir kitkas – nepaisant skirtingos jų paskirties bei sandaros, visas jas sieja bendras kompozicinis fragmentas¹¹ (jį pavadinkime *Mergelė / dukrelė siunčiama pasemti vandens*). Labai svarbu ir tai, kad šios dainos užrašytos iš skirtingų pateikėjų ir įvairiose Mažosios Lietuvos vietose. Nė vienoje iš jų neminimas *dunojus* (išskyrus NLV 174; žr. antrą lentelę). Tai bylotų, kad *dunojaus* nebuvimas šio

krašto dainose yra ne atsitiktinis, bet dėsningas dalykas. Mažojoje Lietuvoje užrašytuose variantuose regime tik *jūrą (pajūri)* ir *marias (mareles)*. Veliuonos apylinkėse greta minėtų vandens telkinių apdainuojamas ir *dunojus*. Tuo tarpu kitų regionų (ypač Dzūkijos) dainų tekstuose ne tik vyrauja variantai su *dunojumi, dunojėliu, dunoju, damaju* (LLD II 39–54), bet kur kas didesnė ir kitų dainose minimų vandens telkinių įvairovė (*ežerėlis, šaltinėlis, Nemunėlis*).

Tiesa, 1959 m. Jonikaičių kaime (Pagėgių r.) Norbertas Vėlius užrašė vieną dainos „Siuntė mane motinėle“ variantą su *dunojėliu*:

*Siuntė mani motinėle
In šalcinį vandenėlio.*

*Aš neklausiau motinėlės
Ir nuvėjau dunojėlin.*

LLD II 50

Tiek dainos tarminės ypatybės, tiek nurodyta pateikėjos kilimo vieta (Puodžių k., Varėnos vls.) nesunkiai paaiškina jos atsiradimą šiame regione. Natūralu, kad po karo iš įvairių vietų į šį kraštą atsikėlę gyventojai atsinešė ir savo gimtųjų vietų dainas, tradicijas bei papročius.

Analogiškas aptartajam būtų kitas kompozicinis fragmentas (jį pavadinkime *Bernelis / sūnelis siunčiamas pagauti žuvelių*). Šis fragmentas sieja du žvejų dainų tipus (LLDK D K1 1543 ir LLDK D K1 1570). Mažojoje Lietuvoje užrašytas vos vienas dainos variantas (TD VII 58), deja, be mums rūpimo kompozicinio fragmento. Kituose regionuose apdainuojamas *dunojėlis*:

*Siuntė manį mocynėle
Gaudzycia žuvelių,
Oi, aš mažas mažutėlis,
Gilus dunojėlis.*

KDLD 252

*Siuntė mane tētužėlis
Žuvelių žvejoti;
Vai aš mažas mažiulėlis,
Gilus Dunojėlis.*

TD V 170 (Marijampolės r., Armoniškių k.)

*Siuntė mani mocynėle
Dunojun žuvaucia,
Žuvelių sugaucia.*

KDLD 135

*O aš jaunas
Bernužėlis
Vidur Dunojėlio.*

DovD 296 (Kalvarijos par., Kamšų k.)

Įdomu, jog nė viename iš A. Juškos užrašytų šios dainos variantų *dunojėlio* nebeaptinkame:

*Dar aš mažas,
Nedidelis, –
Gilus vandenėlis.*

JSD 53; JLD III p. 756

Tas dėsningumas pastebimas ir dainoje „Anoj pusėj Nemunėlio“. Visoje Lietuvoje gausiai paplitusiuose variantuose (daina prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo

transliuojama per radiją, ją dainavo kareiviai ir t. t.) įvairuoja *Nemunėlis, dunojėlis, ežerėlis*. Dainoje, užrašytoje Mažojoje Lietuvoje, *dunojaus nėra*:

*Anoj pusėj Nemunėlio
Pievelė žaliavo.*

TD VII 27

Žinoma, iš vieno ar kito dainų tipo variantų analizės daryti apibendrinimus būtų neatsargu, tačiau išvardytieji pavyzdžiai verčia abejoti A. Vanago išvados, kad „ryškesnio *dunojaus* kaitaliojimosi su kitais žodžiais priklausymo nuo vietovės fiziografijos nematyti“¹², teisingumu.

Regis, kur kas produktyvesnis būdas būtų apžvelgti atskirų regionų dainas ir pasiekti jose pasitaikančio *dunojaus, dunajaus, dūnojo* ir pan. sklaidą. Tai padėtų nustatyti ne tik aiškesnes paplitimo ribas, bet galbūt ir tokio paplitimo bei minėto vandens telkinio pavadinimo vartojimo priežastis. Pateikiame ryškiausių XIX a. ir XX a. antrosios pusės Mažosios Lietuvos dainų rinkinių analizės statistiką (kuriame rinkinyje ir kiek kartų paminėtas *dunojus, dunajas* ar kitokios šio žodžio formos).

2 lentelė

RD I, II	NLV	BDB	LBr	KlvD	PKD	TD VII	LŽ	Bj
1825	1853	1886	1882	1905	1908	1940	1995	1997
–	NLV 89 NLV 139 NLV 174 NLV 175	BDB 113 BDB 80	–	KlvD 4 KlvD 454 KlvD 505	–	–	–	–

Lentelėje¹³ parodyta, kiek kartų kokiame rinkinyje paminėtas *dunojus*, bet tai jokiū būdu nereiškia, jog šios dainos užrašytos Mažojoje Lietuvoje, t. y. kad jos gyvavo šio krašto dainuojamojoje tradicijoje. Mat kai kurių dainų su *dunojumi* atsiradimą Mažosios Lietuvos autorių parengtuose dainynuose galima nesunkiai paaiškinti, t. y. galima pasekti tų dainų kelionę į šio krašto dainų rinkinius. Antai Christiano Bartscho „Dainų balsuose“ randame dainą „Augo liepelė“, kurios antrame posme minimas *dunojėlis*:

*Po ta liepa, ta žaliaja,
Šaltas šaltinėlis,
Gilus dunojėlis.*

BDB 113

Ch. Bartschas nurodo, kad šią dainą paėmė iš Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno (NLV 89), o pastarasis – iš Simono Stanevičiaus dainų rinkinio (SDŽ 7)¹⁴. Lietuvių liaudies dainų kataloge daina priskirta meilės dainų žanrui (LLDK M 1057). Jos versijos „Ant kalnelio, ant aukštojo“ net dešimt variantų užrašyta Lazdijų rajone, trys – Telšių, po vieną – Punsko, Alytaus ir Raseinių apylinkėse.

Panašiai yra ir su kitomis Nesselmanno rinkinyje skelbtomis dainomis, kuriose apdainuojamas *dunojus*. Štai daina „Ei siuntė siuntė“ (NLV 174) paimta iš Karolio Brzozowskio (BrzP 2), o „Siuntė mane motušėlė“ (NLV 175) iš Simono Daukanto rinkinio (DDŽ 49). Tokiu pat būdu *dunojus* į Nesselmanno rinkinį pateko ir dar kartą („Joj bernelis į svečią šalele“ (NLV 139) paimta iš DDŽ 88, 111)¹⁵.

Taigi galima konstatuoti, kad G. H. F. Nesselmanno išleistą dainų rinkinį regioniniams dainų tyrimams reikėtų naudoti atsargiai, nes, kaip taikliai yra pastebėjęs Aukusti Robertas Niemis, „jame Prūsijos ir Rusijos Lietuvos dainos pateiktos sumaišytos, supainiotos ir yra neįmanoma gauti bendro vaizdo apie kai kurių apylinčių dainavimo būdą“¹⁶. Iš dalies tas pat pasakytina ir apie Ch. Bartscho „Dainų balsus“¹⁷ (iš šio rinkinio kaip Prūsijos lietuvių dainų pavyzdžius nurodė ir A. Vagnas¹⁸).

Vis dėlto negalima teigti, kad Mažosios Lietuvos dainose *dunojus* (ar kitos šio žodžio formos) visiškai neminimas. Išimtis čia būtų V. Kalvaičio surinktos ir išleistos „Prūsijos lietuvių dainos“, tarp kurių randame dvi su paminėtu *dujonėliu*¹⁹ ir vieną su *dulmonėliu*²⁰. Pasekime šių dainų kelią į Mažosios Lietuvos dainuojamąją tradiciją.

Viena jų užrašyta Žydkiemio parapijoje iš Kukio. Tai populiaros karinės-istorinės dainos, žinomos visoje Lietuvoje, „Visi bajorai į Rygą jojo“ (LLD III duomenimis, daina užrašyta 1186 kartus) vienas iš variantų:

*Kada sugrįši krygaitėn jojės: Išplauks akmenaitis iš Dujonaičio,
„Mesk akmenėlį į Dujonėlį. Tada sugrįšiu krygaitėn jojės.“*

KlvD 505

Pasak Pranės Jokimaitienės, dainos siužetas iš slavų per lietuvius, latvius plito ir toliau į šiaurę – iki estų ir suomių²¹.

Beje, Žydkiemis²² yra pačiame Mažosios Lietuvos pasienyje. Taigi tiek dainos paplitimas, populiarumas, tiek ir artima Didžiosios Lietuvos kaimynystė lyg ir paaiškina dainos, o sykiu ir *dujonėlio* atsiradimą šiame regione.

Kitos dainos (su paminėtu *dujonėliu*) pateikėjas – Balandis iš Rautenberkio²³ parapijos:

*Penkios, šešios sesytes
Už stalelio sėdėjo,
Rusvą alų girsnojo
O sekmoji sesyte
Dujonėlio pakraštj'
Antron pusėn dainavo...*

KlvD 544

Tai vienas iš dviejų Lietuvoje žinomų ir užrašytų šios dainos variantų (LLDK D Kl 1522). Antrą variantą (jau be *dujonėlio*) A. Juška užrašė Veliuonoje:

*Penkios šešios seselės O ši sekma seselė
Už stalūžio sėdėjo, Pajūružėms vaikščiojo.*

JLD 280

Atkreiptinas dėmesys į dar vieną abiejose dainose užfiksuotas lekšemos (*Dujonėlio*) bruožą – abiem atvejais įvykusią metatezę. Panašios metatezės Mažosios Lietuvos dainose ne tokios jau retos (plg. *dubumas* : *budumas*? *dolerėlis* : *dorelėlis* ir pan.). Gal metatezė įvyko atlikėjui, pateikėjui nežinant, nesuvokiant tikrosios žodžio reikšmės? Šią mintį tarsi patvirtina ir trečiasis V. Kalvaičio pavyzdys (užrašytas irgi Žydkiemio parapijoje). Ilgoje, iš kelių kompozicinių fragmentų sudėtoje lalauninkų dainoje regime ir vieną kompozicinį fragmentą su gana neįprastu ir, kaip nurodoma „Lietuvių kalbos žodyne“²⁴, niekur daugiau neužfiksuotu vandens telkiniu – *dulmonėliu*:

*Ir ištiko šiaurės vėjas
Ir nupūte vainikėlį
Į ši gilų dulmonėlį.*

KlvD 4

Dulmonėlis cituojamoje dainoje galėjo atsirasti dėl fonetinio panašumo su *delmonėliu* – lietuvininkų drabužių dalimi (pririšama kišene), žinoma tik Mažosios Lietuvos regione.

Apibendrinant atskirų dainos variantų, dainų tipų analizės duomenis bei svarbiausių skelbtų Mažosios Lietuvos dainų šaltinių statistiką, galima pasakyti, jog artėjant prie Mažosios Lietuvos (arčiau didžiųjų vandens telkinių) *dunojus*, *dunajus* ir pan. dainose nebevertojamas.

Žinoma, galima sutikti su Brone Stundžiene, teigiančia, kad „dėl lietuviškame dainų kontekste išryškėjusios sinonimiškos dunojaus ir kitų vandens telkinių vartosenos tikslinga kalbėti ne tiek apie atskirą *dunojaus* ar kokio kito vandens įvaizdžio, kiek apie jų visų kartu kuriamą bendrą prasmę dainose“²⁵. Kita vertus, galima konstatuoti, kad, palyginti su kitais Lietuvos regionais, pamaro krašto dainuojamojoje tradicijoje *dunojėlis* / *dujonėlis* neprigijo. Netgi galima teigti, jog *dunojaus* / *dujonėlio* ir kitomis šio žodžio formomis įvardyto vandens telkinio buvimas ar nebuvimas dainose yra vienas iš požymių, pagal kurį galima spėti apie regioninę dainos priklausomybę. Viena *dunojaus* nebuvimo Mažosios Lietuvos dainose priežasčių galėtų būti stipresnė ne slavų, o vokiečių kultūros ir kalbos įtaka šiam kraštui. Tiesa, argumentą silpnina tai, jog germanizmų ir slavizmų paplitimas Mažosios Lietuvos dainose yra daugmaž vienodas. Lieka kita, labiau tikėtina priežastis – didesnių vandens telkinių (Nemuno, marių, jūros) artumas; jų didybės, o sykiu ir pavadinimo, kaip geografinio vieneto, aiškus suvokimas bei skyrimas.

Kad skirtingi vandens telkiniai pamaro, pajūrio krašte galėjo būti suvokiami ne tik sinonimiškai, iliustruoja ši daina:

*Dvi sesyti prie šakelių
Prisilaikiusios perženge.*

*O paskiausia ne galėjo,
Ta įpuole į upelę.*

*Upe jeję ne palaike,
Ir nuneše į N i a m u n a.*

*Niamunas je nepalaike,
Ir nuneše į R u s n e l e.*

*Rusne jeję ne palaike
Ir nuneše į m a r e l e s.*

*Marios jeję ne palaike,
Ir nuneše į j u r a t e s.*

KlvD 161 p. 344 (NLV 378)²⁶

Taip nuosekliai ir laipsniškai nuo *upelės* iki *jūratės* veriasi poetinė dainos erdvė, savitas, tik prie didelių vandenų gyvenantiems žmonėms suvokiamas ir dainose radęs atgarsį peizažas.

Vis dėlto problema nebus visiškai išgvildenta, kol neišsiaiškinsime, kiek ir kaip Lietuvoje yra paplitę hidronimai su šaknimi *dun-*, *dūn-*. Pasak A. Vanago, bendriniai žodžiai su šaknimi *dun-*, *dūn-* per slavų folklorą pirmiausia pateko į lietuvių dainas, o tik paskui į vardyną. Iš tikrųjų įvairiuose Lietuvos regionuose teka ne vienas *Dunojus*, *Dunajus* ar *Dūnajus*²⁷. Peršasi mintis, jog Mažojoje Lietuvoje, kur užrašytos tik trys dainos su įpintu *dunojumi* (*dujonėliu*, *dulmonėliu*), hidronimų su šaknimi *dun-*, *dūn-* apskritai neturėtų būti. Tačiau V. Pėteraitis monografijoje „Mažoji Lietuva ir Tvangsta prabaltų, pralietuvių ir lietuvininkų laikais“ yra užfiksavęs vandenvardį – upę *Dunava*²⁸, netoli Paustininkų²⁹ įtekančią į Kuršių marias, ir *Dunę*³⁰ bei *Dūnalę* – „tam tikras galias vietas Kuršių marėse“³¹. Taigi *dunajaus* / *dunajaus* / *dūnajaus* Mažosios Lietuvos dainose kaip ir nėra, o hidronimai su šaknimi *dun-*, *dūn-* yra net trys.

Panašiai yra ir kaimyninėje Latvijoje. Latviai su šia šaknimi turi upėvardžių (*Dunava*, *Dūņupe*)³² bei vietovardžių (*Dunajs*, *Dunaji*, *Dunaj* – plava – pievos)³³. Tačiau dėl kitokios nei lietuvių kalboje šaknies *dun-*, *dūn-* vedinių reikšmės (latv. *dūņājs* ‘dumblynas’, *dūņās* ‘dumbļas’) latvių žvejų dainose jis itin retas:

*Zvejniecīņi, zvejniecīņi,
D ū ņ ā m akli nejauciet.*

LTdz 13102

*Slijku, slijku, grymu, grymu
D u v ņ a j ā azarā;
Ni nūsljiku, ni nūgrymu,
Laičenē atsaspērūs.*

LTdz 12916

Taigi Mažosios Lietuvos bei kitų Lietuvos regionų, taip pat ir latvių dainų leksika bei hidronimų su šaknimi *dun-*, *dūn-* paplitimas leidžia kelti hipotezę apie dvejopą nagrinėjamų žodžių kilmę bei sklaidą:

1. Lietuvių *dunas* (latvių *dūnās*) – senas baltiškąs žodis, kurio pėdsakų liko senosiose sutartinėse³⁴ ir Mažosios bei Didžiosios Lietuvos vandenvardžiuose, taip pat Latvijos vandenvardžiuose ir vietovardžiuose.

2. *Dunojus* (ar kitos šio žodžio formos) – slaviško *Dunojaus* refleksas, atėjęs vėlesniais laikais per slavų folklorą. Skolinys nesunkiai prigijo lietuvių dainose dėl labai artimos fonetikos ir reikšmės. Mažosios Lietuvos dainuojamojoje tradicijoje dėl jau minėtų priežasčių (jūros, marių, Nemuno artumo) šis skolinys nepaplito. O latvių dainos, būdamos itin atsparios bet kuriems pokyčiams³⁵ (latvių dainose beveik nėra vokiškų skolinių), išlaikė senąją minėto žodžio reikšmę.

¹ Jonas Basanavičius. Ką lietuvių dainos žino iš Lietuvos ir kitų kraštų geografijos bei etnografijos. – Jonas Basanavičius. Rinktiniai raštai. V., 1970, p. 419.

² A. Juškos sudarytame žodyne randame, kad *dunojus* – tai 'gelmė (ežere, upėje), ežeras' (Литовский словарь А. Юшкевича сь толкованиєм словъ на русскомъ и польскомъ языкахъ, т. II. Петроградъ, 1904, p. 366). Oskaras Kolbergas teigė, kad *dunojus* – „bet koks vandens telkinys: didžiulis tvenkinys, ežeras, marios“ (Piešni ludu litewskiego. Zebrał Oskar Kolberg. – Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. Kraków, 1879, p. 212).

³ J. Basanavičius rašo: „Taip dainose randame, bernelis laivelėj atplaukdamas „aukselio šukelemis galv' šukuoja“ arba „geltonus plaukelius Dunojėlin leidžia“. Tankiai mergelė su „perlų“ arba „aukso vainikėliu“ ant galvos eina į Dunojų vandenio semti, į Dunojų eina burną prausti. Kitose dainose girdime mergelž sakant: „Siuntė mane motinėlė in Dunojų vandenėlio su sidabro (kitose dainose – „žalvario“, „baltos liepos“) viedrais, „žalvariniais“ našteliais“. Jau iš šitų dainų numanyti galime, jog mums tos turtingos žemės reikia ieškoti palei upę Dunojų, palei kurį senovės lietuvių gyventa“ (J. Basanavičius. Žiponas bei žiponė ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškun dainun. Tilžė, 1885, p. 11). Jį kritikavo K. Būga, teigdamas, esą „lyginamasis kalbų mokslas aiškiai rodo, kad lietuvių kalba nėra šaka nė nuo vienos Balkanų ar Mažosios Azijos kalbų“ (Kazimieras Būga. Rinktiniai raštai, t. III. V., 1961, p. 672).

⁴ A. Bezenberger. Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntniss der Sprache und des Volkstumes der Litauer. Göttingen, 1882, p. 18.

⁵ *Balys Sruoga*. Lietuvių liaudies dainų rinktinė. K., 1949, p. 117.

⁶ Aleksandras Vanagas. Dėl Lietuvos upių vardų *Dunojus* ir *Dniepras* kilmės. – Lietuvių kalbotyros klausimai, t. VIII. V., p. 173–182.

⁷ Lietuvių kalbos žodynas, t. II. V., 1969, p. 860.

⁸ K. Būga. Min. veik., p. 671.

⁹ Vilius Pėteraitis. Mažoji Lietuva ir Tvanksta prabaltų, pralietuvių ir lietuvininkų laikais. V., 1992, p. 85.

¹⁰ A. Vanagas. Min. veik., p. 173–182.

¹¹ Plačiau apie kompozicinių fragmentų požymius ir jų skyrimo kriterijus jau rašyta (*Rimantas Balsys*. Lietuvių ir latvių žvejų dainos: sąsajos ir skirtumai. – Tautosakos darbai, [t.] XIII(XX). V., 2000, p. 93–15).

¹² A. Vanagas. Min. veik., p. 173–182.

¹³ Lentelėje nurodytos dainų rinkinių pirmųjų leidimų datos. LBr grafoje pateikti duomenys tik iš Augusto Leskieno dainų rinkinio (Litauische Volkslieder aus dem Gegend von Wilkischken gesammelt von A. Leskien). Mat Karlo Brugmanno rinkinyje dainos surinktos iš Garliavos apylinkių (dabar Kau-no r.). Jame yra nemažai dainų su *dunojumi* (Anapuse *Dunojėlio* LBr 4; Ant ėysto *Dunojaus* LBr 15; Nupūtė vainikėlį In gilų *Dunojėlį* LBr 15; Sudrumstė vandenėlį Ant gilaus *Dunojėlio* LBr 32).

¹⁴ S. Stanevičius, skirtingai nei G. H. F. Nesselmannas, dainas rinko ir užrašinėjo savo gimtajame krašte, „tarp Viduklės ir Eržvilko“ (*Juozas Girdzijauskas*. Pratarmė. – *Simonas Stanevičius*. Dainos Žemaičių. V., 1999, p. 7–8).

¹⁵ G. H. F. Nesselmannas dainų rinkinio pabaigoje pridėjo nuorodą, iš kurios matyti, kad sudarytojas naudojo L. Rėzos, S. Stanevičiaus, K. Brzozowskio ir S. Daukanto dainų rinkinius bei „Preussische Provinzialblätter“ skelbtomis dainomis (Littauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeiten und metrisch übersetzt von G. H. F. Nesselmann. Berlin, 1853, p. 359). Kitos dainos paimtos iš įvairių rankraštinių rinkinių (*Aukusti Robert Niemi*. Lietuvių liaudies dainų rinkimo istorija. – *Aukusti Robert Niemi*. Lituaniaistiniai raštai. V., 1996, p. 117–119).

¹⁶ *A. R. Niemi*. Min. veik., p. 119.

¹⁷ Ch. Bartscho „Dainų balsuose“ dainos išverstos į vokiečių kalbą; lietuviškai pateikiamas tik pirmasis posmas. Į šį rinkinį pateko P. von Bohleno užrašytos, Nesselmanno rinkinio ir kt. dainos. Neseniai Lietuvos muzikos akademija išleido antrąjį Ch. Bartscho „Dainų balsų“ leidimą (parengė J. Čiurlionytė, L. Burkšaitienė ir V. Daniliauskienė), kur lietuviški dainų tekstai rekonstruoti, stengiantis „parinkti dainų variantus ir gramatines formas, būdingas toms vietovėms, iš kurių buvo užrašytos Ch. Bartscho paskelbtos dainos“ (*Laima Burkšaitienė, Vida Daniliauskienė*. Pratarinė antrajam leidimui. – *Christianas Bartschas*. Dainų balsai. V., 2000, p. 13).

¹⁸ Čia ir pats A. Vanagas buvo atsargus, teigdamas, kad dainos populiarumas ir paplitimas gali būti nustatytas tik apytiksliai, nes visos dainos „keliauja. Todėl kai kurios jų į vieną ar kitą Lietuvos vietą gali būti atėjusios labai neseniai ir įvairiais keliais“ (*A. Vanagas*. Min. veik., p. 173–182).

¹⁹ „Lietuvių kalbos žodynas“ pateikia tik du pavyzdžius iš KlvD 454, 505 (t. II. V., 1969, p. 801).

²⁰ „Lietuvių kalbos žodynas“ pateikia vienintelį pavyzdį iš KlvD 4 dainos bei nuorodą į jau minėtą *dujonėlį* (ten pat, p. 831).

²¹ *Pranė Jokimaitienė*. Lietuvių liaudies karinių-istorinių dainų klasifikacija. – *Pranė Jokimaitienė, Bronė Kazlauskienė*. Istorinės-socialinės dainos. Lietuvių liaudies dainų katalogas. V., 1980, p. 20.

²² *Žydkiemis* – bažnytkaimis apie 5 kilometrus į pietus nuo Vištyčio ežero (Lietuvių enciklopedija, t. XXXV. Boston, 1966, p. 300).

²³ *Rautenberkis* – miestelis kelių sankryžoje, 16 kilometrų į pietvakarius nuo Lazdynų mstl. (*Vytautas Šilas, Henrikas Sambora*. Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje. V., 1990, p. 354).

²⁴ Lietuvių kalbos žodynas, t. II, p. 831.

²⁵ *Bronė Stundžienė*. Vandens prasmės lietuvių dainose klausimu. – Tautosakos darbai, [t.] XI(XVIII). V., 1999, p. 86–104.

²⁶ V. Kalvaitis šią dainą „Dainų pridėjimuose“ perspausdino iš G. H. F. Nesselmanno. Gaila, kad taip ir lieka neaišku, iš kur ją paėmė pastarasis. Akivaizdu viena: nė viename jo naudotame šaltinyje šios dainos nėra. Jos užrašymo aplinkybių nepavyko atskleisti ir A. R. Niemiui, kuris apgailėstaudamas rašė: „<...> teiraudamasis Karaliaučiuje negavau jokių žinių, ar gyvi ir kur yra Nesselmanno giminės, kurie galbūt galėtų ką nors pasakyti apie po velionio mirties likusius rankraščius, matyt, nepaliktus jokiai bibliotekai“ (*A. R. Niemi*. Min. veik., p. 117). Tiesa, tokia pat daina yra žinoma ir latviams: <...> *Upīt' nesa, nepanesa, Iesit vilnis Daugavāji; Daugav' nesa napanesa, Iesit vilnis jūriņā; Jūriņ nesa, nepanesa, Izsit vilnis maliņāji, Izsit vilnis maliņāji, Tēva lauka galiņā* <...> LD 13373.

Taigi galime manyti įvairiai. Viena vertus, ši daina gali būti G. H. F. Nesselmanno išversta į lietuvių kalbą, kita vertus, ji gali būti ir skolinys (taip atsitiko ir su L. Rėzos daina „Kopininkai“ (*R. Balsys*. Latviškieji skoliniai Mažosios Lietuvos žvejų dainose. – Tautosakos darbai, [t.] XIV(XXI). V., 2001, p. 172–181).

²⁷ *Dunajus* – upė Akmenės r., Radviliškio r. (Grinkiškės), Šiaulių r. (Raudėnai) ir kt.; iš viso 8; *Dūnajas* – ežeras Ignalinos r. (Linkmenys); *Dunojus* – upė Kauno r. (Čekiškė), Šakių r. (Gelgaudiškis), Kaišiadorių r., Jurbarko r. (Seredžius) (*A. Vanagas*. Lietuvių hidronimų žodynas. V., 1981, p. 96).

²⁸ *Dunava* – upė Labguvos apskrityje. Įteka į Kuršių marias. Minima 1405 m. – *Dunow* (Mažosios Lietuvos enciklopedija. V., 2000, p. 330).

²⁹ Senoji Sembos žemė, dabar *Заливное* (Kaliningrado sr.).

³⁰ Tinkama vieta žvejoti Kuršių mariose prie Drevernos.

³¹ *V. Péteraitis*. Min. veik., p. 85.

³² *J. Enzelīns*. Die lettländischen Gewässernamen. Zeitschrift für slawische Philologie. Wiesbaden, 1934, p. 121, 128.

³³ *J. Enzelīns*. Latvijas PSR vietvārdi, sēj. I. Rīgā, 1956, p. 238–239, 243.

³⁴ Daiva Šeškauskaitė, tyrusi lietuvių sutartinės, teigia, kad sutartinių priedainiai *duno, duino, dūno* siejasi su lietumi, lietumi po griaustinio, tekančios ar išsiliejančios upės, ežero ir t. t. vandenui (*Daiva Šeškauskaitė. Sutartinės – senovės apeiginės giesmės. K., 2001, p. 23*).

³⁵ Viena archajiškiausių latvių liaudies dainų ypatybių – metrinė struktūra. Dainų eilutę paprastai sudaro keturios chorėjinės pėdos (pasitaiko, jog chorėjo ir daktilio eilutės pakaitomis eina toje pačioje dainoje). Tokia metrinė struktūra labai glaudžiai susijusi ir su dainų leksika, sintakse, o per jas ir su poetinių priemonių raiška (*Vladimir Toporov. Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai. V., 2000, p. 191–192*). Šią latvių liaudies dainų savybę yra pastebėję ir kiti tyrinėtojai. Antai Knutas Skujeniekas teigia, jog pagrindinis latvių liaudies dainų metras yra chorėjas (dainos, parašytos daktiliu, sudaro tik apie penkis procentus). Abu šie metrai tiesiogiai susiję su latvių kalbai būdingu pirmojo skiemens kirčiu, todėl ritmo kirtis beveik visuomet sutampa su natūraliuoju kalbos kirčiu (*Knutas Skujeniekas. Dainų balnas. – Lekia mano žirgelis: Latvių dainos. V., 1989, p. 8*).

DUNOJUS ‘DANUBE’ IN THE SONGS OF LITHUANIA MINOR

RIMANTAS BALSYS

Summary

Distribution of hydronyms and names of water bodies characteristic solely of the songs of Lithuania Minor, allows determining not only the areas of the songs’ existence and circulation, but also the region where they have originated.

Even more striking example of the regional specific is distribution of hydronym *Dunojus* ‘Danube’ (or other forms of this word) in the songs of Lithuania Minor and other regions of Lithuania. It should be noted that the hydronym *Dunojus* is not present in any song characteristic to or recorded only in Lithuania Minor, and three samples (having migrated from other regions in different ways) analyzed in this work are clearly distinct from songs found in other regions of Lithuania: in two cases metathesis has occurred (*dujonėlis*), and one sample contains unusual form not found anywhere else (*dulmonėlis*).

Occurrences of the word *Dunojus* in Lithuanian and Latvian songs and distribution of the hydronyms with the root *dūn- / dun-* in Lithuania and Latvia allow presupposing the double origin of words with this root: 1) *dūnas* (Latvian *dūņās*) is an archaic Baltic word, traces of which remain only in the old *sutartinės* (ancient polyphonic songs) and hydronyms; 2) *dūnojus* (or other forms of this word) is a reflex of the Slavic *Dunojus* that has arrived at a later period via Slavic folklore.

www.lti.lt

Gauta 2002 10 06